

Vaesus und võõrandumine

MUUSIKA
NOV 2008

LOONE OTS

kultuuriloolane ja wagneriaan

Lavastaja Neeme Kuninga soovil mängivad esimene ja viimane vaatus moodsatele reguleeritava kõrgusega haigevooditel. Fotel Tristan (Peter Svensson) ja Isolde (Heli Veskus) ooperi lõpustseenis.

LOONE OTS

Richard Wagneri muusikadraama "Tristan ja Isolde" Rahvusopera Estonia. Nähtud etendused: 17. mail (esietendus) ja 4. oktoobril. Muusikaline juht: Arvo Volmer. Dirigendid: Arvo Volmer, Jüri Alperen ja Mihhail Gerts. Lavastaja: Neeme Kuningas. Kunstnik: Ervin Öunapuu. Valgus: Neeme Jõe, Neeme Kuningas ja Ervin Öunapuu. Osades: Tristan – Heikki Siukola (Soomes) või Peter Svensson (Austria); Isolde – Irmgard Vilsmäier (Saksamaa) või Heli Veskus; Brangäne – Helen Lokuta või Juuli Lill; Kurwenal – Rauno Elp või Atlan Karp; kuningas Marke – Leonid Savitski või Priit Volmer; Melot – Mart Madiste või Taavi Tampuu. Rahvusopera Estonia sümfooniaorkester ja ooperikoor.

Rahvusopera Estonia südikus valida kahekümne viie aasta järel lavastatavaks Wagneri ooperiks just "Tristan ja Isolde" pani mõtlema soovide ja võimaluste tasakaalu

üle. Tõik, et müüri- ja kavalehtedel esineb teos originaalpeakirjaga "Tristan und Isolde" (erinevalt näiteks "Tuhkatriinust", "Padaemandast" ja "Talupoja aust"), tekitab seose kadakliku pürgimusega. "Tristan" on paras pähele mitte isegi niivõrd raskete tessimuutude ja partiide pikkuse poolest, vaid eeskätt selle pärast, et ooperis peituv iva on 21. sajandi emantsipeerunud publikule päästmatult kaotatud: keelatud seksi pole meie ajal olemas ja saatuslikku, tapvat armastust ka mitte. Või kui on, tuleb nende tagant otsida patoloogilisi põhjusi.

Eesriide avanedes ongi patoloogia esimene ere mulje. Lavastaja Neeme Kuninga soovil mängivad esimene ja viimane vaatus moodsatele reguleeritava kõrgusega haigevooditel. Ülim kangelane Tristan, kelle tugevust ja vaprust Wagner ooperi tekstis (ja muusikas) ikka ja jälle rõhutab, on algusest peale surmale vaid sendi võlg: nii jõuetult, nii alistunult võtab ta vaevaaseme omaks. Analoogetele sängile sunnitud Isolde on

ärksam, aga ainult natuke. 20. sajandi võõrandumise efekt on täiuslik. Miski ei saaks olla Wagnerile võõram, isegi mitte Thomas Manni "Tristan" (1906), mille lugu mängib sanatooriumis. Sajand edasi ja saksa kultuuriruumist kaugemal on suure komponisti ja luuletaja võimas lembelugu taandatud millekski, kust puuduvad veel ainult hullusärgid. Võib-olla on lauljad keeldunud neid kasutamast?

Mannil on Tristani kaasaegse *alter ego* nimi Spinnell, mis on teadupärast poolkalliskivi. Ja kogu lavastus tundub (ikka esmapilgul) kuidagi poolik, ebaehtne, surrogaat. Ma ei oleks vastu, kui lavastaja võtaks seda ooperit ironia või isegi satiiriga, rääkimata huumorist. Miks mitte teha kolmnurgast naine-meese-armuke näiteks seened ja naerutada saali pilvikust ja murumunast kübarate ja muu looduslähedase butafooriaga? Oleks huvitav, kahtlemata ka moodne, ega sunniks vaatajat uskuma, et asi on tõsiselt võetav. Nüüd aga eeldab lavapilt, et tõlgendus siiski soovib kaasata vaatajat ooperi

looja ning tema *Gesamtkunstwerk*'i vahendava lavastaja laienele. Kuid lavastaja eesmärk jätab nõutuks. Ei saa aru, miks ta seda kõike teeb.

Asi ei oleks nii hull, kui Eesti publik oleks Wagneriga maast madalast koos kasvanud. Kuigi üleilmses teaberuumis on iga soovija Wagnerit kas või *YouTube*'est parimates esitustes vaadanud, ei ületa ehtsat, näost näkku kulgevat ooperielamust miski. Seetõttu läheb eestlane "Tristanit" vaatama ehk küll eelarvamuse, aga samas ka ootusega. Ta soovib toita oma kõikuma lõonud usku vanadesse väärtustesse, mille hulka enam või vähem kuulub ka Armastus. Ta võib nende väärtuste üle naerda, kui põhjust leiab. Aga nulljoone lähedane jahe neutraalsus ei ole hea viis Wagneri siseilma tutvustada. "Tristan" on ju eeldamisi misjoniüritus, mille edust (aga edust mitte kriitikute, vaid ooperi külastajate silmis) sõltub "Richard I" taastulek meie lavadele. Ja mida kogeb ooperihuviline palverändur? Olgem ausad: ega eriti midagi. Vahest on süüdi lauljad?

Siinkirjutajal pole muusikaharidust. Seetõttu koobub ta arutlemast dirigentide üle ning saab lauljate häälelisi oskusi hinnata ainult võhiku seisukohalt. Aga üks kunsti nautimise võtmesõna on samastumiseefekt, mille läbi saadakse puhastav katarsis. Selleks on tarvis, et laulja laulaks ja ühtlasi mängiks. Ja et tal väga heal juhul oleks ka enam-vähem usutav lavakuju. Estonia "Tristan" jätab Tristanid (esietendusel Heikki Siukola, hiljem Peter Svensson) mänguvõimalustest ilma. See on kindlasti tahtlik, sest vaevalt nad jaksaksid korraga laulda ja mängida. Svensson on ehk rohkem elus kui surnud, aga mis see ikka päästab. Äkki oleks hea mõte teha hooajal üks etendus ja leida kallim tenor? Praeguses majanduslanguses see muidugi vaevalt ära tasub, *ergo* teostamist leiab. Irmgard Vilsmaier kui esietenduse Isolde suutis vähemalt laulda. Kena, tõesti kena üllatus on aga sügisel sellesse rolli asunud Heli Veskus, kes tuli vastu paljude arvamusi "metsiku Isolde" taltsutamiseks siiski toime. Tema tõlgendus oli saalist vaadates nõtkem, avaram ja avatum kui sakslanna oma. Kuulates jäi aga hääl *forte*'des Wagneri tahte alla, aga "tänu" partnerile polnud sellest eriti luugu (ja korraliku tõusu puhul ei hiilunud kuuldava häälega keegi laval olijaist).

Tristani ja Isolde romaanis, mille eesti-

keelne huviline leiab "Keskaaja antoloogias", asendab Brangäne oma käskijannat kuninga pulmavoodis. Arvan, et vähemalt Helen Lokuta kehastatud Brangäne puhul kuningat veaks. Lokuta on nägus, tegus ja laulab üpris meeldivalt. Juuli Lille tegelaskuju ei pääse temaga võrreldes (veel) piisavalt mõjule, kehahoid ja liikumine jäävad kammitsetuks. Ta toob küll lavastuse kirevabasse puslesse sobiva tükikese, esitab veenvalt peaaegu sootut ametile pühendunud põetajat (halastajaõde, diakonissi), aga siiski...

Melot (Mart Madiste) on samasugune. Libreto järgi oleks tal täita tähtis roll. Nimelt tema viib täide jumalakohtu otsuse: Tristan on abielurikkumises tahte või teo läbi süüdi ja saab just seetõttu Melotilt surmava haava. Lavastuses lüüakse haav mõõdamines ja Melot jääb keskpäraseks. Ta võiks selline olla tingimusel, et Tristan on suur. Praegu pole Melotile, kelle laval viibimise aeg niigi napp, antud võimalust panna publikut hinge kinni hoidma. Kurwenal? Taevake, lisaks tõbistele on laval ka invaliid (Rauno Elp, Atlan Karp). Mispärast ta kepi-ga käib? On see mingi obstsöönne vihje muidu mitte kuskilt paistvale erootikale? Muidugi, see on omamoodi hea, et marginaalsed rühmad on leidnud tee ooperilavale ka väljaspool "Rigolettot". Kuid Tristani pühendunud sõbra puht vanusest tingitud jõuetus ei ärata kurbust, vaid võõristust. Taas oleme ringiga võõrandumise man tagasi.

Äkki läheb lava aga lahti. Ilmub pikk, hele ja noor kangelaskuju. Kahjuks mitte kangelastenor, vaid kena bassitämbri-ga Marke *alias* Priit Volmer. Vastandudes esipaarile on tema siis kaasaegne, uue põlvkonna, sajandi või aastatuhande mees. Temas on nii palju köitvust, et tekib tahtmine tõusta ja hüüda: poiss, võta Brangäne ja põgene! Milleks sulle Isolde? Ja miks Isoldele sellise Marke puhul Tristan?

Kentsakaks pöördus minu kui kultuuri-loost huvitatu suhe Ervin Õunapuu lavakujundusega. Mulle näib, et kunstnik on jäänud oma üheksakümnendate hiilgeaegade platvormile ning on loobunud ronimast. Ikka sama Õunapuu tuntud headuses, mahedalt iseennast tsiteerimas. Ikka need raagus puukesed ja ampiirkleidid. Ma ei saanud üle *déja vu* tundest. Ja meelde tuli: tühi lava, nähtavale toodud prožektorid, ratastega haiglaravustus – ratastool, Võõrasema ja Prints – "Tuhkatriinumäng" aastal 1968. Ikooniline foto, mida kõikjal on nähtud.

Omamoodi huvitav. Kuid samas natuke *second-hand* või säästumarket. Neli aastakümnet. Jah, mäng puukestega teises vaatuses on põhjendatud: keskaegne anonüümne luuletus kinnitab: "Taheti matta kõrvu neid, / kuid Tumejuus-Isot ütles ei. Neist kasvas kaks suurt ja kaunist puud, / mis üle müüri andsid suud." Aga puud võinuksid ju pisutki haljendada. Või ei?"

Kui julgeksin rääkida Wagneri nägemusest, siis eeldaks see minu arust igal juhul romantilisemat joont. Ja peaks kindlas sisaldama teatud vanaaegset esteetikat, vana nimega Ilu. Lavastuse tahtlik ilutus ei kasva klassikaliseks "sümbolismiks", mida mõned arvustajad režiist välja on lugnud. Liiga lihtsad on tõlgendajate sepsitsetud koodid. Giljotiinid, mis viitaks sunnile, surmaohule ja mõõgale pea kohal juuksekarva otsas, on roostes – aeg muutub pehmemaks, nõuab pehmemaid väärtusi. Minilõkked, mis näitlikustavad seda, et armuleek on samuti pisenenud ega suuda enam kedagi neelda. Õnneks lubab autoritektst meil veidi oponeerida: Marke ütleb, et enn Isoldet ei osanud ta tunda leebust ega armastust. Niisiis oskab kaasaja mees neid omadusi hinnata – kui ta neist aru saab, kui keegi neid õpetada võtab. Brangäne, sa muti noor, sekundeerib. Miks muidu ta emandale tapva neste asemel armurüüpe annab. Soov näha tõelist armastust, koged; olgu kõrvaltvaatajana, midagi suurt ja ülevat, on ka "meie" ajastus alles. Tänu lavastajale selle seose võimaluse eest!

Kummatigi. Teist korda teatrisse minnes avastasin, et asi ei ole enam nii vastukarva kui esietendusel. Asi on arenenud. Võib-olla oli see Jüri Alperteni nüansirikam orkestrilahendus, mis kõrva kikki ajas. Vahest nägi lava rõdult vaadates parem välja. Heli Veskusest ma juba rääkisin. Kas tekib Estonia "Tristaniga" vana hea eesti filmieffekt, et harjud ära ja hakkab meeldima? Või on tükk ja selle tõlgendus nii keerukad et vajab tõepoolest rohkem kui üks kord vaatamist?

Pärast 17. maid nentis rahvas kuluuaries, et mitmetel põhjustel ei sõanda keegi nagunii öelda, et "kuningas on rannarõivais". 4. oktoobril leidsin, et ta on siiski saanud juba teksad ja T-särgi. Ooperis nõutava tumeda ülikonnani on veel arenguruumi. Kuid arengut ennast on näha. Niisiis – ilusat kasvamist. Hoidku publik sel protsesil silma peal.